

Kako je sve počelo?

Potpisi najpoznatijih privrednika te 1913. godine, na čelu sa Đorđem Vajfertom i Ferdinandom Grambergom, bili su sveže osušeni na hartiji koja je pokazivala cifru od 4 MILIONA tadašnjih dinara, podeljenih na 4000 akcija. Kuriozitet je da se ta osnivačka skupština desila u Vajfertovoj kancelariji u Beogradu i da je železara inicijalno bila beogradska kompanija, registrovana kod Prvostepenog trgovačkog suda kao „Srpsko Akcionarsko Rudarsko Topioničko Industrijsko Društvo“ - SARTID. Još jedan kuriozitet i to onaj geografski, predestinirao je lokaciju te kompanije u Smederevo. Sjajan položaj u moravsko-vargarskoj dolini, Dunav kao međunarodna reka, raskrsnica puteva i blizina Beograda - izbor je bio lak.

Prva izgrađena postrojenja bila su veoma ograničenih mogućnosti i nalazila su se blizu današnjeg centra Smedereva, pored Dunava, a danas se ta fabrika kolokvijalno naziva Stara železara. Njen kapacitet do rata je bio od 20 000 do 100 000 tona čelika godišnje, što nije moglo da isprati kasniju naglu industrijalizaciju i potrebu za čelikom. Zato se početkom šezdesetih došlo na ideju da se napravi potpuno nova fabrika, 5km van grada, u ataru sela Radinac, koja će biti kapaciteta 1,5 miliona tona čelika godišnje. Novi naziv železare je bio Metalurški kombinat Smederevo (MKS), da bi se devedesetih godina ponovo vratio naziv SARTID, sve do privatizacije 2003., kada fabrika dobija naziv US Steel Srbija.

Kada je 1965. odbranio doktorat na temu „Doprinos borbi protiv prašine u rudarstvu i metalurgiji“, dr Miodrag Čeperković - inače vođa izgradnje smederevske železare i njen prvi generalni direktor - je dobro znao kakve će biti posledice tog projekta. Sa jedne strane, to je bio ogroman potisak jugoslovenskoj industriji koja je šezdesetih godina bila izrazito potentna, a sa druge, to je značilo stravično zagađenje svih medija životne sredine u smederevskom regionu - vazduha, vode i zemljišta. Devetnaestovekovna romantika Obrenovića koji su Smederevo izabrali za svoj letnjikovac i ponosno se svetom šepurili pelcerom smederevskih čokota grožđa - srušena je pod silinom rude, šljake i čelika, a grad grožđa, volšebno je političkom odlukom postao grad gvožđa.

Železara posle 2000.

Privatizacija železare spada u red spornih privatizacija koje su se posle 2000. godine desile, a razmere mahinacija u tom procesu verovatno nikada nećemo saznati. Ono što je tada bilo najvažnije za Smederevo i Smederevce, bio je dolazak američke kompanije US Steel, koja je fabriku kupila za 23 miliona dolara, sa svim pratećim pogonima u Smederevu, ali i širom Srbije. Novi vlasnik se obavezao da će u naredne 3 godine uložiti 150 miliona dolara u obrtni kapital, sanaciju, unapređenje i modernizaciju opreme. Predviđeno je da u tom periodu 5

miliona dolara bude investirano u razvoj opštine, dobrotvorne i sportske aktivnosti. Takođe je obećano da se broj zaposlenih neće smanjivati. Amerikanci su u najvećoj meri dogovoreno i ispoštovali, značajno su podigli plate, bezbednost na radu, a isto tako i uložili desetina miliona evra u novu tehnologiju. Ipak, ono što je posledično došlo, bio je veliki rast proizvodnje, koji je za sobom vukao i veće zagađenje vazduha, ali i vode i zemlje. Studija „Uticaj Železare Smederevo na kvalitet životne sredine i mogućnost njenog poboljšanja kroz sistem nadzora“, koju su srpski istraživači objavili 2014. godine, pokazala je šokantne podatke. Naime, od 27 sela u regionu Smedereva, najveći broj obolelih od malignih bolesti je upravo u Radincu, selu u kome se nalazi smederevska Železara. Takođe, rapidan rast obolelih u celom Smederevu se pokazuje od 2004. godine, a podsetićemo da je US Steel fabriku preuzeo 2003. godine. U studiji je eksplicitno zaključeno da je „zagađenje vazduha u Smederevu direktno povezano sa respiratornim i malignim bolestima“.

Sa povećanjem proizvodnje došao je na red još jedan problem, a to je nagomilana otpadna šljaka koja je nusprodukt proizvodnje. Šljaka se pre svega gomilala u krugu same fabrike, ali je počela da se izbacuje i u atare okolnih sela, što je za posledicu imalo potpunu ekološku katastrofu. Kineska kompanija je posle 2016. godine ne samo nastavila sa praksom da se šljaka izbacuje u atare sela, nego je Železara Smederevo u poslednje 3 godine napravila ogromno brdo otpadne šljake 100 metara od korita Dunava, površine 6 fudbalskih terena. Po izveštajima Batuta za 2018. i 2019. godinu, Radinac je oba puta označen kao jedna od 10 crnih tačaka Srbije sa fizičko-hemijskom neipsravnošću vode za piće.

Važan momenat u povećanju negativnog uticaja Železare Smederevo na životnu sredinu je period od 2012-2016. godine, kada je železara bila pod kontrolom države. Država 2012. otkupljuje železaru od Amerikanaca za 1 dolar kako bi sačuvala radna mesta zaposlenih u njoj. Za potrebe „čuvanja“ železare je angažovan i profesionalni menadžment. Epilog je bio između 100 i 150 miliona evra gubitka svake godine, što je do 2016. bilo više od pola milijarde evra gubitka. Finansijski izveštaj smederevske železare za 2013. godinu, otkriva sledeću stvar: neto gubitak železare je te godine bio 14.966.335.000 dinara, što je po tadašnjem kursu 130 miliona evra! Ako se sa računicom nastavi dalje, dobijaju se još šokantniji podaci - budući da je u 2013. godini bilo zaposleno 5.036 radnika, svaki radnik je godišnje koštao državu 26.000 evra, odnosno oko 2.200 evra mesečno. Situacija je bila ekonomski neodrživa. Dodatno, sistem filtera i tehnologija nisu održavani i potpuno su propali, što će kasnije imati stravične negativne eksternalije na životnu sredinu i zdravlje građana.

Tada na scenu stupa dobro poznato „čelično prijateljstvo“ između političkih rukovodstava

Srbije i Kine, gde je Kinezima otpočetak jasno stavljeno do znanja da neće morati da poštuju zakon i prilagođavaju proizvodnju regulativi Republike Srbije, što su kompanije HBIS u Smederevu i Zidin u Boru vešto iskoristile.

Brat Si i kineski čelični zagrljaj

Kinezi su smederevsku železaru preuzeli trijumfalno u prisustvu predsednika Kine Si Đinpinga i manifestaciju koja je podsećala na severnokorejska slavlja. To je bilo značajno ne samo za Kinu koja je dobila ulaz na evropsko tržište i ne samo za Srbiju koja je dobila sigurnost i rešenje za višegodišnje ogromne minuse sa ovom kompanijom, nego i za Zapad koji na ovaj aranžman nije blagonaklono gledao. Evropsko udruženje proizvođača čelika „Eurofer“ zabrinuto je zbog mogućnosti da Kina koristi železaru u Srbiji kako bi nesmetano prodavala jeftin čelik u Evropi. Generalni direktor „Eurofera“ Aksel Eger kritikovao je kinesku investiciju u Srbiji, rekavši da će se „i železara u Smederevu finansirati velikom kineskom državnim subvencijom“, a da bi Kina preko Smedereva mogla u Evropu dovoziti svoj čelik. Evropska komisija je čak sprovela i antidamping postupak povodom uvoza proizvoda od toplo valjanog čelika iz Srbije, i ozbiljna debata je otvorena u zemljama Zapadne Evrope. Ipak, po svemu sudeći je odlučeno da se Srbiji progleda kroz prste, verovatno zbog specifične situacije i političkog konteksta u kome se Srbija nalazi.

Ekološki problemi i moguća rešenja

Ekološki problemi Smedereva su veliki i nisu samo industrijskog porekla, u značajnoj meri je prisutan uticaj individualnih ložišta i kotlarnica na mazut, kada je u pitanju kvalitet vazduha, koji je po izveštaju Agencije za zaštitu životne sredine ocenjen kao „prekomerno zagađen“, što ga svrstava u treću, najgoru kategoriju. Kada je u pitanju zagađenje vode, važno je istaći da se Pokret Tvrdava obratio pritužbom Međunarodnoj komisiji za zaštitu Dunava u Beču, povodom neadekvatnog odlaganja otpadne šljake od strane smederevske železare. Pored vazduha i vode, ozbiljan problem predstavlja i zemljište, posebno u selima u okolini železare, iz čijih se atara voće i povrće plasiraju na smederevsku pijacu. Naša neformalna saznanja govore da je od dolaska kineske kompanije, a usled rekordnog nivoa proizvodnje, nivo obolelih od malignih bolesti rapidno skočio u periodu 2016-2021. Pokret Tvrdava je zatražio te podatke od nadležnih institucija, ali su oni odbili da nam ih dostave.

U radijusu od 2km oko Železare, što zahvata sela Radinac, Rajla, Lipe, Vranovo i Vučak, čitavo područje je pokriveno crvenom i crnom prašinom koja već godinama ugrožava zdravlje ljudi. Radi se o prašini koja je izrazito masna i presijava se poput šljokica, a meštani je kolokvijalno zovu „čelična prašina“. Dana 30. jula 2020. godine, kada je čitavo Smederevo, a ne samo okolina Železare - bilo prekriveno crnim prahom. Pokret Tvrdava je

hitno podneo prijavu Republičkom ekološkom inspektoratu i ustanovljeno je da je razlog neadekvatan pretovar rude siderit, čime je ugroženo zdravlje građana. Ovo je bio povod da Pokret Tvrđava organizuje građanski protest u avgustu 2020. godine, u vidu blokade Luke Smederevo koja je data na korišćenje kineskoj kompaniji. Protestu je prisustvovalo oko 500 građana, ali i mnoštvo domaćih i svetskih medija, čime smo dodatno skrenuli pažnju na problem. Paralelno sa protestom, Tvrđava je radila na institucionalnom planu, obraćajući se svim relevantnim domaćim i međunarodnim institucijama.

Kada govorimo o rešenjima, od ključnog je značaja da država obezbedi poštovanje zakona koje kineska kompanija svakodnevno krši, uz jasne sankcije za to. Takođe, država mora naložiti HBIS-u da investira novac u modernizovanje tehnologije. Ako govorimo o kratkoročnim rešenjima, Pokret Tvrđava je predložio, u okviru svoje kampanje PVO (Protiv Vazdušna Odbrana) šest konkretnih rešenja:

- Ugradnja filtera na postrojenjima
- Obavezne cerade na kamionima koji prevoze šljaku
- Sadnja širokog zelenog pojasa oko Železare
- Ugradnja vodenih topova
- Izgradnja dve biciklističke staze ka Železari
- Zabrana neadekvatnog odlaganja šljake

Ovo su relativno jeftina i lako sprovodiva rešenja, u poređenju sa posledicama po zdravlje ljudi, što posledično ima negativan uticaj na zdravstveni sistem Srbije. Privatni profit jeste važan, kao i to da kompanija ostvaruje rekordnu proizvodnju, ali pogubno je voditi se isključivo profitom, a zanemarivati ljudsko zdravlje i životnu sredinu. Održivost i balans je ono na čemu moramo insistirati, bez obzira da li se radi o stranim ili o domaćim zagađivačima.

Izvor: talas.rs